КОМПЬЮТЕР ТИЗИМИДАН, ШУНИНГДЕК ТЕЛЕКОММУНИКАЦИЯ ТАРМОҚЛАРИДАН ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА (РУХСАТСИЗ) ФОЙДАЛАНИШ УЧУН МАХСУС ВОСИТАЛАРНИ ЎТКАЗИШ МАҚСАДИНИ КЎЗЛАБ ТАЙЁРЛАШ ЁХУД ЎТКАЗИШ ВА ТАРҚАТИШ ЖИНОЯТИНИНГ ЮРИДИК-ТЕХНИК ТАҲЛИЛИ ВА УШБУ ҚИЛМИШ УЧУН ЖАЗО МУҚАРРАРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ МЕХАНИЗМИ

(*КИБЕРАЛОГИЯ МЕТОДИ АСОСИДА*)

Анорбоев Амириддин Улуғбек ўғли

Ўзбекистон Республикаси Президентининг

Қонунчилик ва ҳуқуқий сиёсат институти

бош илмий ходими, ю.ф.д.

https://orcid.org/0009-0003-5355-8753

Аннотация

Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 278^3-моддасида назарда тутилган кибержиноят содир этиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини тайёрлаш, ўтказиш ва тарқатиш қилмишининг юридик-техник муаммолари комплекс таҳлил қилинган. Тадқиқотда ҳуқуқий ва технологик мезонларни бирлаштирувчи инновацион “**кибералогия**” методи асосида жиноят таркибининг элементлари, рақамли излар тизими ва зарур суд экспертизалари классификацияси ишлаб чиқилган.

Ривожланган давлатлар тажрибасини қиёсий ўрганиш жараёнида миллий қонунчиликдаги жиддий тизимли бўшлиқлар аниқланди: хакерлик воситалари ва зарарли кодларни мамлакатга олиб кириш, сотиб олиш ва сақлаш босқичларининг криминаллаштирилмагани, “компьютер тизими” тушунчасининг булутли инфратузилмалар (Cloud), IoT, блокчейн ва сунъий интеллект (AI) тизимлари фонида ўта торлиги; шунингдек, икки томонлама аҳамиятга эга (dual-use) аудит

воситаларидан фойдаланувчи оқ хакерларни (пентестерларни) ҳимоя қилиш учун “жиноий қасд” (mens rea) мезонининг мавжуд эмаслиги кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: кибержиноятчилик, кибералогия методи, Жиноят кодекси 278^3-моддаси, хакерлик воситалари, маъмурий преюдиция, муҳим ахборот инфратузилмаси (МАИО), жиноий қасд (mens rea), IT соҳасида ишлаш ҳуқуқидан маҳрум қилиш, инсайдерлик таҳдидлари.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 278^3-моддасига асосан, ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини ўтказиш мақсадини кўзлаб тайёрлаш ёхуд ўтказиш ва тарқатиш [1] қилмиши жиноят деб топилиши назарда тутилган ва ушбу жиноятни кибералогия методи асосида қуйидагича юридик-техник таҳлил қилиш мумкин, хусусан:

1. **Кибержиноятнинг асосий бевосита объекти** – ахборот-коммуникация технологияларининг муҳофазаси, шу жумладан, ахборот ва киберхавфсизлик.

2. **Кибержиноятнинг қўшимча бевосита объекти** – жамият ва жамоат хавфсизлиги.

3. **Кибержиноятнинг факультатив бевосита объекти** – ўзга шахс (лар) ва давлат, шу жумладан, шахсларнинг ҳаёти, соғлиғи, шаъни, қадр-қиммати, мулк дахлсизлиги, тинчлик ва инсоният хавфсизлиги, бошқарув тартиби ва бошқалар;

4. **Кибержиноятнинг субъекти** – 16 ёшга тўлган ақли расо жисмоний шахс.

5. **Кибержиноятнинг субъектив томони** – қасддан.

6. **Кибержиноятнинг объектив томони** – ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини ўтказиш мақсадини кўзлаб тайёрлаш ёхуд ўтказиш ва тарқатиш йўли билан содир этилади.

7. **Кибержиноятнинг мақсади** – ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини ўтказиш ва (ёки) у

билан боғлиқ ҳолда, моддий ёки (ва) номоддий манфаат, ғаразли ёки бошқа паст ниятлар, ўч олиш ва хк.

8. Кибержиноятнинг воситаси (қуроли) – ахборот-коммуникация технологиялари.

9. Кибержиноятнинг зарурий белгилари – қилмишнинг ижтимоий хавфлилиги, қилмишнинг ҳуқуққа хилофлилиги, қилмишда айбнинг мавжудлиги, қилмишнинг жазога сазоворлиги, қилмишнинг ҳимояланган компьютер тизими, шунингдек телекоммуникация тармоқларига боғлиқлиги, қилмишнинг ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини ўтказиш мақсадида содир этилиши, жиноят предмети ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш мўлжалланган махсус дастурий ёки аппарат воситалари бўлиши, алоқа, ахборот, кибермуҳит, шу жумладан, кибермакон, ахборот-коммуникация технологиялари.

Ушбу белгиларнинг биронтаси мавжуд эмаслиги қилмишнинг кибержиноят эканлигини инкор этади.

10. Кибержиноятнинг тамомланиши –

1) ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини ўтказиш мақсадини кўзлаб тайёрланган вақтдан;

2) ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини ўтказиш мақсадини кўзлаб ўтказилган вақтдан; бунда, ушбу воситанинг сотилган, сақлаш учун берилган, вақтинча фойдаланиш учун берилган, айирбошланган ва бошқача усуллардан берилганлиги аҳамиятга эга эмас, энг муҳими бир шахсдан иккинчи шахсга ўтган вақтдан бошлаб жиноят тамомланган деб топилади;

3) ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация

тармоқларидан қонунга хилоф равишда (рухсатсиз) фойдаланиш учун махсус дастурий ёки аппарат воситаларини ўтказиш мақсадини кўзлаб тарқатилган вақтдан бошлаб. Бунда, ушбу тарқатиш илова кўринишида телекоммуникация ёки Интернет тармоғида, жумладан, ижтимоий тармоқлар ёки мессенжерлар, уларнинг канал ва гуруҳларида, шахсий ёзишмалар қисмида, веб-сайт ва бошқа ахборот тизимлари орқали ёки бошқа усулларда тарқатилганлигидан қатъий назар қилмиш жиноят предмети тарқатилган вақтдан бошлаб тамомланган саналади.

11. Кибержиноятнинг тузилишига кўра тури – формал таркибли кибержиноятлар ҳам мавжуд.

12. Кибержиноятнинг ўз хусусияти ва ижтимоий хавфлилик даражасига кўра тури – ижтимоий хавфи катта бўлмаган кибержиноят.

13. Жазо тизимига кўра тури – ижтимоий хавфли қилмиши учун Жиноят кодексида жарима, ахлоқ тузатиш ишлари жазоси назарда тутилган кибержиноятлар.

14. Жиноят предмети – махсус дастурий ёки аппарат воситалари, шу билан бирга, уларга боғлиқ бўлган ахборот-ҳисоблаш тизимлари, тармоқлари ва уларнинг таркибий қисмларидаги ахборот, электрон ҳисоблаш машиналари, электрон ҳисоблаш машиналари тизими ёки уларнинг тармоқлари, ахборот тизимлари, маълумотлар базалари ва банклари, ахборотга ишлов бериш ҳамда уни узатиш тизимлари, рақамли предметлар, жумладан, онлайн казино платформалари, betting сайтлар, мобил иловалар (gambling apps), ботлар (Telegram/Discord), молиявий элементлар жумладан, электрон пуллар (Click, Payme, crypto), виртуал балансlar, ставкалар (bets), дастурий таъминот, жумладан, gambling software, RNG (random generator) тизимлари, mirror сайтлар, шу билан бирга, матн, видео, аудио, мемлар, постлар, deepfake контент ва бошқа шаклдаги ахборот.

15. Кибержиноятни содир этишнинг энг кўп усуллари:

1) телекоммуникация ёки интернет тармоғида намойишкорона;

2) телекоммуникация ёки интернет тармоғида жойлаштириш орқали;

3) ахборот-коммуникация технологияларидан жиноят қуроли ёки воситаси

сифатида фойдаланиш натижасида.

Ушбу жиноят қуйидаги шаклларда содир этилиши мумкин, хусусан:

1) дастурий воситалар (Software-based tools). Масалан, **malware-as-a-Service (MaaS).** Мисол учун, хакерлик дастурларини (Ransomware, RAT – Remote Access Trojan, Кейлоггерлар) яратиш ва уларни DarkNet форумларида ёки Telegram каналларида ижарага бериш ёки сотиш, **phishing kits.** Мисол учун, тайёр фишинг сайтларининг масалан, сохта Click ёки Payme саҳифалари кодларини пакет кўринишида бошқа фирибгарларга пуллаш, **brute-force ва exploit паклар**. Мисол учун, паролларни бузувчи дастурлар ва тизимдаги заифликларни ишга туширувчи тайёр алгоритмларни ёзиш;

2) аппарат воситалар (Hardware-based tools). Масалан, **скиммерлар (Skimmers).** Мисол учун, банкоматлардан банк картаси маълумотларини ўғирлаш учун мўлжалланган яширин ўқувчи қурилмаларни йиғиш ва сотиш, **хакерлик флешкалари**. Мисол учун, USB Rubber Ducky ёки шунга ўхшаш, компьютер портига тиқилиши билан автоматик равишда зарарли кодни ишга туширадиган қурилмаларни яратиш, **GSM Sniffers ва Wi-Fi Pineapples**. Мисол учун, мобил алоқа ёки интернет трафигини тутиб олиш ва ундан нусха кўчириш учун махсус антенна/роутерларни созлаш йўли билан содир этилиши мумкин.

16. Мавжуд муаммо – ЖКнинг 278^3-моддасида назарда тутилган жиноятнинг юридик-техник таҳлилини тўлиқ амалга оширишда бир қатор муаммолар мавжуд, хусусан:

1) жиноят моддаси номи ва диспозициясида назарда тутилган “**компьютер тизими**” тушунчаси жуда тор бўлиб, ахборот-коммуникация технологияларининг кейинги ривожига асосан, компьютер тизими ҳисобланмайдиган бошқа ахборот тизимларини ҳам ушбу тизимга киритиш билан боғлиқ жиддий технологик муаммо мавжуд. Бу эса, компьютер тизимига оид бўлмаган махсус техник воситаларни ўтказишни мақсад қилиб тайёрлаган, ўтказган ёки тарқатган шахсга нисбатан жазо қўлланилиши ўз навбатида ҳеч ким суднинг ҳукми бўлмай туриб жиноят содир

қилишда айбли деб топилиши ва қонунга хилоф равишда жазога тортилиши мумкин эмаслиги ҳақидаги принципга зид саналади;

2) Ўзбекистон Республикасининг “Киберхавфсизлик тўғрисида” 2022 йил 15 апрелдаги ЎРҚ–764-сон Қонунига асосан, киберҳужум – кибермаконда аппарат, аппарат-дастурий ва дастурий воситалардан фойдаланган ҳолда қасддан амалга ошириладиган, киберхавфсизликка таҳдид соладиган ҳаракат ҳисобланади[2]. Демак, киберҳужум фақатгина аппарат ёки дастурий восита билан эмас, балки **аппарат, аппарат-дастурий ва дастурий воситалар**дан фойдаланган ҳолда амалга оширилиши мумкин. Бироқ, ЖКнинг 278^3-моддасида бу техник воситаларнинг номи тўлиқ кўрсатилмаган. Мазкур вазиятда, мазкур техник воситалардан ўзга воситаларни ўтказиш мақсадида тайёрлаш, ўтказиш ёки тарқатиш ҳолати содир этилса, бу ҳолатни жиноят деб топиш Конституцияга зид саналиб қолади, бироқ уни жиноят деб топмасак жамоат ва жамият хавфсизлигига таҳдид остида қолиши мумкин;

3) ЖКнинг 278^3-моддасининг биринчи қисми диспозициясида ушбу қилмишнинг қонунга хилоф равишда ёки рухсатсиз ҳимояланган компьютер тизимидан, шунингдек телекоммуникация тармоқларидан фойдаланиш ҳолати аниқ баён этилмаган. Маълумки, қилмиш рухсат билан содир этилиши мумкин, аммо у қонунга хилоф бўлиши мумкин. Бу вазиятда, рухсат билан боғлиқ ҳолда амалга оширилган мазкур қилмиш оқибатлари оғир бўлиши мумкинлигини инобатга олиш ва қонуннинг нормасини аниқ баён этиш мақсадга мувофиқдир;

4) ЖКнинг 278^3-моддасининг биринчи қисми санкциясида жарима жазосининг қуйи ва юқори чегаралари аниқ белгиланган ҳолда, унга мутаносиб равишда назарда тутилатёган ахлоқ тузатиш ишлари жазосининг қуйи чегараси аниқ белгиланмаган, бу ҳолатда турли хил суистеъмолчиликларнинг вужудга келишига шароит яратиб берилган;

5) ЖКнинг 278^3-моддасида назарда тутилган жиноят предмети “махсус” бўлиши керак ва бу эса, суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлардан тегишли воситанинг махсус эканлигини исботлашни талаб қилади. Бироқ, воситалар

кибертехник восита сифатида ўзларининг техник хусусиятига кўра, икки томонлама бўлиши мумкинлигини унутмаслигимиз керак. Масалан, Metasploit, Nmap, Wireshark, Burp Suite, Cobalt Strike, Python скриптлари икки томонлама фойдали бўлиши билан бир қаторда у бошқа жиҳатидан зарарли бўлиши мумкинлигини инобатга олсак, бу фойдали техник воситани тайёрлаган, ўтказган ва тарқатган шахсларни ҳам ЖКнинг 278^3-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортишга эҳтиёж туғилган ҳолда, ушбу воситаларга нисбатан кириш ҳуқуқига эга бўлган субъект унга кириш имкониятини бермаслиги ёки логин ва паролларни айтмаслиги оқибатида ушбу воситаларни махсус техник восита эканлигини исботлашда қийинчиликлар пайдо бўлиши мумкин. Шу сабабли қонундаги “махсус” сўзини чиқариб ташлаш масаласини ўйлаб кўриш керак;

6) таъкидлаш керакки, бугунги кунда ЖКнинг 278^3-моддасида назарда тутилган қилмиш фақатгина компьютер тизими ёки телекоммуникация тармоғига нисбатан содир этилмайди, замонавий ҳужумлар cloud infrastructure (AWS, Azure), IoT, mobile apps, blockchain, AI systems, SCADA/ICS (саноат бошқарув тизимлари) ва бошқа тизимлар ва технологияларга қаратилган. Демак, бу ҳолатни ушбу жиноятни бугунги кун талаблари асосида кенгроқ баён этишга эҳтиёж мавжуд;

7) ЖКнинг 278^3-моддасининг номи ва биринчи қисми диспозицияси мазмуни турлича талқин қилиш мумкин. Ушбу модданинг номланиши ва диспозиция ўртасидаги номувофиқлик, яъни юридик коллапс мавжуд. Модданинг номида ҳимояланган ёки ҳимояланмаганлигидан қатъий назар, барча компьютер тизимлари ва телекоммуникация тармоқлари назарда тутилган бўлса, унинг диспозициясида, бу ҳолат аниқ белгиланиб, қачонки улар ҳимояланган бўлгандагига жавобгарлик бўлиши аниқлаштирилган. Бу ҳолат модданинг номи ва унинг мазмуни ўртасида жиддий тафовутни вужудга келтирган. Бу жуда хавфли ҳуқуқий бўшлиқ (loophole)ни яратади. Агар компьютер тизимида махсус техник ҳимоя воситалари масалан, брандмауэр ёки парол ўрнатилмаган бўлса, унга ҳужум қилиш учун мўлжалланган зарарли дастурларни тайёрлаш ёки тарқатиш ушбу модда таркибига кирмай қолиши мумкин. Жиноий ҳуқуқида эса кенгайтирилган талқин тақиқланади.

8) ЖКнинг 278^3-моддасининг диспозициясида “махсус дастурий ёки аппарат воситалари” ибораси ишлатилган. Киберхавфсизлик соҳасида кўплаб воситалар масалан, Nmap, Wireshark, Burp Suite, Metasploit, Flipper Zero ҳам тизимни аудит қилиш (оқ хакерлар), ҳам ҳужум уюштириш (қора хакерлар) учун ишлатилади. Ушбу модданинг етарлича аниқ мезонлар асосида баён этилмаганлиги тизим хавфсизлигини текширувчи пентестерлар ёки тадқиқотчиларнинг қонуний фаолияти жиноят деб баҳоланиши хавфини юзага келтиради. Халқаро амалиётда воситанинг “асосан кибержиноят содир этиш учун мўлжалланган ёки мослаштирилган” бўлиши ва “жиноий қасд” (mens rea) мавжудлиги мажбурий мезон ҳисобланади. Шу сабабли жиноят предметларига оид масалага аниқлик киритиш даркор;

9) ЖК 278^3-моддасида унда назарда тутилган жиноят предметларини ўтказиш мақсадида фақат тайёрлаш, ўтказиш ва тарқатиш ҳолати бўйича жавобгарлик белгиланган. Бироқ, Ўзбекистон Республикасига олиб кириш, олиш, сақлаш, эгалик килиш бўйича бирон бир жавобгарлик белгиланмаган. Бу вазиятда, ҳакерлик форумларидан зарарли кодларни, эксплоит-китларни ёки логин-пароллар базасини сотиб олиб, ўз серверида сақлаб турган шахсни ушбу модда билан жавобгарликка тортиб бўлмайди, чунки у ҳали тарқатмаган ёки ўзи тайёрламаган. Шу билан бирга, зарарли аппарат воситаларини масалан, хакерлик қурилмалари Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириш босқичи назоратдан ташқарида қолган. Масалан, **Германия** жиноят қонунчилигига асосан, бу турдаги воситаларни сотиб олиш ва сақлаш учун ҳам жиноий жавобгарлик[3], **Франция** жиноят қонунчилигига кўра, зарарли дастурларни ишлаб чиқиш, импорт қилиш, таклиф қилиш ёки эгалик қилиш (сақлаш) учун 5 йилгача озодликдан маҳрум қилиш[4], хатто **Буюк Британия**да фақатгина техник воситаларни эмас, балки киберҳужум содир этиш учун дастур ёки ҳар қандай ахборотни ишлаб чиқариш, етказиб бериш, эгалик килиш[5], **АҚШ**да пароллар, логинлар ёки тизимга кириш кодларини сотиш ёки тарқатиш[6], **Австралия**да шахс компьютер жинояти содир этиш ниятида махсус маълумотлар (эксплоитлар)га эгалик қилганлик[7], **Австрияда** бошқа шахсларнинг маълумотларига кириш ҳуқуқини берувчи воситаларни ноқонуний сотиш ва

тарқатиш [8] учун жиноий жавобгарлик белгиланган. **Сингапур**да кибержиноят содир этиш учун мослаштирилган қурилма ёки дастурларни таклиф қилиш, сотиш ёки сақлаш учун қаттиқ молиявий ва қамоқ жазолари бор[9]. **Хитой**да компьютер ахборот тизимларига киберҳужум қилиш учун дастур ва воситаларни тақдим этганлик учун 7 йилгача қамоқ жазоси назарда тутилган [10]. **Италияда** тизимларга кириш учун махсус калитлар, пароллар ёки кириш тизимларини тарқатиш ва эгалик қилишни криминаллаштирилган [11]. **Швейцария** ноқонуний равишда олинган маълумотларни ёки уларни олиш воситаларини тижорат мақсадида тарқатишни оғирлаштирувчи ҳолат деб билади. **Польша** хакерлик кодлари ва паролларни ишлаб чиқиш ёки улардан тижорат фойдаси кўришни [12], **Бразилия** қурилмаларни бузиб кириш (инвасион де диспоситиво) мақсадида махсус дастурлар яратиш ва уларни тижоратлаштиришни[13], **Малайзия** ноқонуний киришни енгиллаштирувчи ҳар қандай восита ёки хизматни (Cybercrime-as-a-Service), **Саудия Арабистони** бошқаларнинг шахсий ҳаётига дахл қилувчи жосус дастурларни (Spyware) тайёрлаш ва тарқатишни[14], **ЖАР** киберфирибгарлик воситалари ва зарарли кодларни яратиш, сотиш ҳамда сақлашни [15] тақиқлайди. **Аргентина** маълумотлар хавфсизлигини бузувчи ва тизимларни ишдан чиқарувчи воситалар айланмасини чеклайди[16]. **Чили** жиноят қонунчилигига кибержиноят воситаларини тайёрлаш, адаптация қилиш (мослаштириш) ва тарқатиш тушунчалари киритилган [17];

10) ЖКнинг 278^3-моддасининг иккинчи қисмига асосан, бу турдаги жиноят хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этилган бўлса-да, ушбу модданинг ўзида муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш жазоси қўлланилиши назарда тутилмаган. **Испания**да кибержиноят учун мўлжалланган дастурий таъминотни ишлаб чиққанлик учун “IT соҳасида ишлаш ҳуқуқидан маҳрум қилиш” қўшимча жазоси қўлланилади [18]. Бу ҳолатда, ЖК XX^1-бобнинг номи ва ундаги жиноятларнинг аксарияти ахборот-коммуникация технологиялари соҳаси мутахассиси ёки ходими томонидан содир этилишини ва бу турдаги жиноят учун тўғри жазо қўллаш зарурлигини инобатга олсак, ушбу модданинг иккинчи қисмини қайта кўриб чиқиш зарурлигига амин бўламиз;

11) ЖКнинг 278^3-моддасининг диспозициясида назарда тутилган ахлоқ тузатиш ишлари жазоси ўзининг мазмуни ва амалиётда қўлланилиши жиҳатидан ушбу турдаги жиноятни содир этган шахсларни тарбиялашга эмас, балки бошқа жиноятлар содир этишга ёки жазони ўташдан бўйин товлашга хизмат қилиши мумкин. Шу сабабли хорижий давлатларда бу турдаги жиноятлар учун оғирроқ жазо назарда тутилган. Хусусан, **БАА**да кредит карталари маълумотларини ёки крипто-ҳамён калитларини ўғриловчи воситаларни яратишни умрбод қамоқ жазосигача олиб бориши мумкин [19]. Жиноят кодексининг 9-моддасига асосан, шахс қонунда белгиланган тартибда айби исботланган ижтимоий хавфли қилмишлари учунгина жавобгар бўлади. Демак, юқоридаги муаммолар ечимига мос бўлган таҳрир асосида айбдорнинг қилмишини тўғри квалификациялаш муҳим аҳамиятга эга.

12) муҳим ахборот инфратузилмаларига нисбатан киберҳужум содир этилиши оқибатида мазкур қилмиш содир этилган бўлса, ушбу вазиятда айбдорнинг қилмиши билан бошқа инфратузилмаларга нисбатан худди шундай қилмишни содир этган шахсга нисбатан қўлланиладиган жазонинг бир хил қўлланилиши ижтимоий адолат мезонларига ва жамият хавфсизлигини ўз вақтида таъминлаш принципларига тўғри келмайди. Ушбу вазиятда жиноятнинг алоҳида белгиси сифатида муҳим ахборот инфратузилмасига ёки ундаги ахборотга нисбатан содир этилган мазкур ҳаракат учун оғирроқ жазони жиноят қонунчилигимизда акс эттириш даркор;

13) маълумки, ЖКнинг 278^3-моддасидаги қилмиш формал ҳолатда содир этилса, ушбу вазиятда, содир этилган қилмиш учун оқибати нима бўлиши бўйича ҳуқуқий бўшлиқ бўлиб, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда ҳам бу бўйича бевосита жавобгарлик назарда тутилмаган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20-моддасига асосан, инсон билан давлат органларининг ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар инсон фойдасига талқин этилади[20]. Бу эса, ўз навбатида жиноят учун жазо муқаррарлиги принципига зид саналади. Шу сабабдан маъмурий преюдицияга оид масалаларга аниқлик киритиш, қилмишнинг ижтимоий хавфлилик мезонларини ўзаро кодексларда тўғри тақсимлаш даркор.

14) ЖКнинг 278^3-моддасида назарда тутилган хизмат мавқеидан фойдаланиб содир этилган тақдирда айбдорнинг ҳаракатлари ЖКнинг 192^{11}-, 205-206-, 301-моддаларида назарда тутилган ҳокимият ёки мансаб ваколатини суиистеъмол қилиш ёки ваколат доирасидан четга чиқиш жиноятлари билан битта жиноят ёки турлича жиноят эканлиги ҳам ЖКнинг 278^3-моддасининг диспозициясида аниқ баён этилмаган. Бу ҳолат эса, қонун фойдаланувчилари ўртасида қилмишнинг турлича талқин қилинишига ва қонунни қўллаш жараёнида зиддиятларнинг вужудга келишига сабаб бўлмоқда. Амалиётда, қонун фойдаланувчилари мазкур жиноятнинг умумий қасд билан ўзаро боғлиқлиги жиҳатидан ўзаро фарқ қилишини тушунтириб ўтишади. Бироқ, бу ҳолатнинг қонунда аниқ экс эттирилмаганлиги кенг жамоатчиликнинг асосли эътирозларига сабаб бўлмоқда.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, мавжуд муаммони ҳал қилиш учун қуйидагилар таклиф этилади:

1) Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 278^3-моддасини қуйидаги таҳрирда баён этиш:

“**278^3-модда. Ахборот-коммуникация тизими ёки тармоғига рухсатсиз кириш ёки ундаги ахборотдан қонунга хилоф равишда фойдаланиш учун мўлжалланган воситаларни олиб кириш, олиш, ўтказиш, сақлаш, тарқатиш, ташиш ёки жўнатиш, улардан фойдаланиш, эгалик қилиш ва улар билан бошқа ҳаракатларни содир этиш**

Ахборот-коммуникация тизими ёки тармоғига рухсатсиз кириш ёки ундаги ахборотдан қонунга хилоф равишда фойдаланиш учун мўлжалланган воситаларни олиб кириш, олиш, ўтказиш, сақлаш, тарқатиш, ташиш, жўнатиш, улардан фойдаланиш, эгалик қилиш ёки улар билан бошқа ҳаракатларни содир этиш, шундай ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса, бундан ушбу Кодекснинг 278^6-моддасида назарда тутилган ҳоллар мустасно —

базавий ҳисоблаш миқдорининг эллик бараваридан юз бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилгача муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиб, бир йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар ахборот-коммуникация тизимлари, тармоқлари ёхуд уларнинг таркибий қисмлари ишининг бузилишига, тўхтатилишига ёки тўсиб қўйилишига, шунингдек, улардаги ахборотнинг йўқ қилинишига, модификациялаштирилишига, эгасизлантирилишига, ундан нусха кўчирилишига ёхуд унинг қонунга хилоф равишда қўлга киритилишига ёки ўзга шахсга ўтказилишига, шу жумладан, узатилишига, тарқатилишига сабаб бўлса, —

базавий ҳисоблаш миқдорининг юз бараваридан икки юз бараваригача миқдорда жарима ёки бир йилдан уч йилгача муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиб, бир йилдан уч йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ушбу модданинг биринчи ёки иккинчи қисмида назарда тутилган ҳаракатлар:

а) кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;

б) бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб;

в) такроран ёки хавфли рецидивист томонидан;

г) хизмат мавқеидан ёки ахборот-коммуникация тизимига кириш бўйича имтиёзли ҳуқуқдан фойдаланган ҳолда;

д) ғаразли ёки бошқа паст ниятларда содир этилган бўлса, —

базавий ҳисоблаш миқдорининг икки юз бараваридан уч юз бараваригача миқдорда жарима ёки икки йилдан уч йилгача муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиб, уч йилдан беш йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Ўша ҳаракатлар:

а) жуда кўп миқдорда зарар етказган ҳолда;

б) уюшган гуруҳ томонидан ёки унинг манфаатларини кўзлаб;

в) муҳим ахборот инфратузилмаси объектларига нисбатан;

г) бошқа оғир оқибатларга сабаб бўлса, —

беш йилдан саккиз йилгача озодликдан маҳрум қилиш билан жазоланади.

Етказилган моддий зарарнинг ўрни икки ҳисса қопланган тақдирда озодликдан маҳрум қилиш тариқасидаги жазо жарима жазоси билан алмаштирилади.”.

2) Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси[21]нинг 155-155[1]-моддаларини бугунги кун талаблари асосида,

ахборотлаштириш тўғрисидаги қонунчиликни бузиш деган алоҳида модда ва унга қўшимча тариқасида мисол учун МЖтКнинг 155-155[1]-моддаларини қуйидаги таҳрирда баён этиш:

“**155-модда. Ахборотлаштириш тўғрисидаги қонунчиликни бузиш**

Ахборот тизимидан фойдаланишга рухсати бўлган шахснинг ушбу тизимдан фойдаланишнинг белгиланган қоидаларини бузиши компьютер ахборотининг йўқ қилиб юборилишига, тўсиб қўйилишига, модификациялаштирилишига, компьютер ускунаси ишлашининг бузилишига сабаб бўлса, —

фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг беш бараваридан етти бараваригача, мансабдор шахсларга эса — етти бараваридан ўн бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади.

Худди шундай ҳуқуқбузарлик махфий ахборот мавжуд бўлган ахборот тизимидан фойдаланиш вақтида ёки оз миқдорда зарар етказилган ҳолда, содир этилса —

фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг етти бараваридан ўн бараваригача, мансабдор шахсларга эса — ўн бараваридан ўн беш бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади.

Ушбу модданинг биринчи ва иккинчи қисмидаги ҳуқуқбузарлик кўп миқдоргача бўлган миқдорда зарар етказиш йўли билан содир этилган бўлса, —

фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг эллик бараваридан юз бараваригача, мансабдор шахсларга эса — юз бараваридан уч юз бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади.”;

“155[1]-модда. Ахборот хавфизлиги ва киберхавфсизликка оид қонунчиликни бузиш

Телекоммуникация ёки интернет тармоғида ёхуд ундан фойдаланиб қонунга мувофиқ жавобгарликка сабаб бўладиган ҳаракатларни содир этиш, моддий ёки номоддий предметлар, маҳсулотлар, дастурий таъминот, дастурни намойиш қилиш, узатиш, сотиш, олиш, реклама қилиш, тарқатиш, ўтказиш, ахборотни жойлаштириш,

тарқатиш ёҳуд шундай харакатлар содир этилишига йўл қўйиб бериш, жиноят аломатлари мавжуд бўлмаган тақдирда, –

фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма баравари, мансабдор шахсларга эса – базавий ҳисоблаш миқдорининг ўттиз баравари миқдорида жарима солишга сабаб бўлади.

Ўзбекистон Республикаси муҳим ахборот инфратузилмаси объектларининг киберхавфсизлигини таъминлашга оид қонунчилик ёки техник жиҳатдан тартибга солиш соҳасидаги норматив ҳужжатлар талабларини бузиш, –

фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг ўттиз баравари, мансабдор шахсларга эса — қирқ баравари миқдорида жарима солишга сабаб бўлади.

Ушбу модданинг биринчи ёки иккинчи қисмидаги ҳаракатлар жамоат тартибига ёки хавфсизлигига таҳдид солса, –

фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг қирқ баравари, мансабдор шахсларга эса – базавий ҳисоблаш миқдорининг эллик баравари миқдорида жарима солишга сабаб бўлади.

Ахборот хавфсизлиги ва киберхавфсизликка оид қонун бузилишини бартараф этиш бўйича назорат қилувчи органнинг кўрсатмаларини бажармаслик, –

фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг ўттиз баравари, мансабдор шахсларга эса – базавий ҳисоблаш миқдорининг қирқ баравари миқдорида жарима солишга сабаб бўлади.”.

Ушбу таклифларнинг қабул қилиниши қуйидаги муҳим мақсадга хизмат қилади:

Мазкур қонунчилик комплексининг қабул қилиниши баён этилган 14 та фундаментал муаммони тизимли равишда ҳал этиб, кибермуҳитда, шу жумладан, кибермаконда ҳуқуқни қўллаш амалиётини қуйидаги йўналишларда сифат жиҳатидан янги босқичга олиб чиқади:

1) Жиноят кодексининг 278^3-моддаси диспозицияси ва номланиши ўртасидаги номувофиқликларни бартараф этиш, шунингдек, “компьютер тизими” тушунчасини замонавий технологик трансформациялар (булутли инфратузилма, IoT, сунъий

интеллект тизимлари)га мослаштириш орқали жиноий қилмишларни тўғри ва аниқ квалификация қилишга ҳамда қонун нормаларини асоссиз равишда кенгайтирилган талқин қилиш хавфининг олдини олишга хизмат қилади;

2) халқаро стандартларга мувофиқ жиноят предметининг техник чегараларини аниқлаштириш ҳамда “жиноий қасд” (mens rea) мажбурий мезонини қонунчиликка киритиш орқали тизим хавфсизлигини аудит қилувчи қонуний IT-мутахассислар (пентестерлар) ва соҳа тадқиқотчиларининг фаолиятини асоссиз жиноий таъқиблардан ҳимоя қилишга ҳамда рақамли экотизим учун хавфсиз ҳуқуқий муҳит яратишга хизмат қилади;

3) хакерлик воситаларини нафақат тайёрлаш ёки тарқатиш, балки илғор хорижий тажриба асосида уларни мамлакат ҳудудига ноқонуний олиб кириш, олиш ва сақлаш босқичлари учун ҳам жиноий жавобгарликни жорий этиш орқали киберҳужумларни тайёргарлик босқичидаёқ бартараф этиш ва муҳим ахборот инфратузилмаси объектлари хавфсизлигини комплекс таъминлашга хизмат қилади;

4) ЖКнинг 278^3-моддаси санкциясидаги номутаносибликларни (ахлоқ тузатиш ишлари жазосининг қуйи чегарасини аниқ белгилаш орқали) бартараф этиб, тергов ва суд органларининг кенг ихтиёрийлик ва суиистеъмолчилик имкониятларини чеклашга ҳамда хизмат мавқеидан фойдаланган ҳолда содир этилган кибержиноятлар учун хориж тажрибаси каби “муайян ҳуқуқдан (IT соҳасида ишлаш ҳуқуқидан) маҳрум қилиш” мажбурий қўшимча жазосини киритиш орқали жазонинг муқаррарлиги ва тарбияловчилик таъсирини сезиларли даражада оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Киберхавфсизлик тўғрисида” 2022 йил 15 апрелдаги ЎРҚ–764-сон Қонуни // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.

3. https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/__202c.html.

4. https://www.legifrance.gouv.fr/.
5. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/18/section/3A.
6. https://www.govinfo.gov/app/collection/uscode/2024.
7. https://www.legislation.gov.au/.
8. https://sso.agc.gov.sg/.
9. http://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/.
10. https://www.normattiva.it/.
11. https://www.fedlex.admin.ch/de/home?news_period=last_day&news_pageNb=1&news_order=desc&news_itemsPerPage=10.
12. https://isap.sejm.gov.pl/.
13. https://www.gov.br/planalto/pt-br.
14. https://lom.agc.gov.my/.
15. https://laws.boe.gov.sa/.
16. https://www.gov.za/documents/acts/cybercrimes-act-19-2020-english-afrikaans-01-jun-2021.
17. https://www.infoleg.gob.ar/.
18. https://www.bcn.cl/portal/.
19. https://www.boe.es/.
20. https://elaws.moj.gov.ae/.
21. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
22. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси // lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.